

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ” – Свищов
Факултет „Производствен и търговски бизнес”
Катедра „Индустириален бизнес и предприемачество”

Нина Валериева Костадинова-Вачкова

**ЕКИПНИЯТ ПОДХОД
В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по научна специалност „Икономика и управление“ (Индустрия)

Научен ръководител:

Доц. д-р Искра Пантелеева

Свищов

2019 г.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита по реда на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в СА „Д. А. Ценов” от катедра „Индустриален бизнес и предприемачество” при Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов.

Авторът е докторант в редовна форма на обучение към катедра „Индустриален бизнес и предприемачество” при Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов.

Дисертационният труд е с общ обем от 243 страници основен текст и е структуриран в увод (10 стр.), три глави (181 стр.), заключение (5 стр.). Приложенията, с общ обем от 28 страници, са 4 на брой. Информацията в дисертацията е визуализирана в 45 фигури и 14 таблици. Списъкът на използваната литература се състои от 107 източника, от които 65 на български, 19 на английски и 23 онлайн източника.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 20.03.2020 г. от 14:00 часа в Заседателна зала Ректорат при Стопанска академия „Д. А. Ценов”, гр. Свищов.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в отдел „Докторантура и академично израстване” при Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и значимост на изследването
2. Обект и предмет на изследването
3. Изследователска теза
4. Цел и задачи на дисертационния труд
5. Методология на изследването
6. Ограничителни условия на изследването
7. Аprobация на дисертационното изследване

II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

Глава I. Теоретични основи на екипния подход

Глава II. Приложение на екипния подход в индустриалните предприятия от обувното производство

Глава III. Възможности за подобряване развитието на екипния подход в българските индустриални предприятия

Заклучение

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

IV. СПРАВКА НА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСНИ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и значимост на изследването

Съвременните предприятия функционират в условията на ясно изразени процеси на ускоряване на глобалната конкуренция, интензивно развитие на информационните и комуникационните технологии, усложняване вида и характера (предимно нестандартни) на бизнес задачите, бързо „остаряване“ на знанията и уменията и др. Оперирането в среда с подобни характеристики, извежда на преден план проблематиката, свързана с подобряване ефективността на предприятията и повишаване на тяхната конкурентоспособност чрез атрактивни и гъвкави инструменти, включително чрез екипно организиране на трудовите процеси. Тези въпроси придобиват особена актуалност след приемането на България в Европейския съюз и продължават да пораждат обществени дискусии и научни спорове с все по-нарастваща сила.

Свободното движение на хора, стоки и капитали повишава значително изискванията към българските предприятия за постигане на ниска себестойност и високо качество на продукцията, за интензифициране на бизнес процесите и генериране на успешни решения в оперативен порядък на изпълнение. Допълнително се отчитат и редицата проблеми, възпрепятстващи или забавящи успешното функциониране на съвременните индустриални предприятия: неблагоприятни последици от финансовата и икономическата криза през 2008 г, силно затруднен достъп до пазари и ресурси, нарастваща необходимост от инвестиции в обучение и развитие на персонала и т.н. На фона на тези тенденции иновациите, творческото мислене и уменията за ефективна работа в екип са фактори от ключово значение за способността на българските индустриални предприятия да се изправят пред предизвикателствата на международната конкуренция.

Екипите в индустриалните предприятия представляват гъвкави форми за организация на трудовите процеси, които благодарение на знанията, уменията и опита, обменяни между своите членове, подкрепата по време на работа и създадената атмосфера на доверие, са в състояние да решават комплексни задачи в условията на ограничени ресурси и време. Съвместното вземане на

решения и интеграцията на работното място съдействат за подобряване резултатите от дейността на предприятията и за повишаване на тяхната конкурентоспособност. Посочените (разнородни по характер и сложност) средства за генериране на фирмен успех все повече се съпътстват от прилагането на гъвкави стратегии и форми за организация на фирмената дейност, включително възприемането на екипния подход. Въвеждането в дейността на предприятията на разнообразието от екипни формирания цели постигането на ефективност на базата на съвместен труд, поделени усилия и отговорности, доверие, гъвкави работни графици и все по-съкратени срокове за постигане на резултати.

Посочените множество аргументи за значимостта и нарастващата актуалност на въпросите, свързани с възприемането на екипния подход за организация на работните процеси, са достатъчно основание за значимостта и актуалността на разглежданата в дисертационния труд проблематика.

Редица автори разглеждат в теоретичен и практичен аспект проблемите, свързани с изграждането и функционирането на успешни екипи. Сред тях съществен принос имат чуждестранни автори като: М. Белбин, Р. Хакман, Дж. Каценбах, Д. Смит, Г. Дайер, П. Луис, Р. Мадъкс, Н. Голд, С. Коен, Д. Бейли, Б. Сингър, Р. Джей, Я. Флеминг, Р. Люки, А. Донелон, С. Търнър, К. Томас, Р. Килмън, М. Армстронг, К. Фишър, М. Фишър, Г. Паркър, М. Уест, Дж. Билингтън, М. Магура, С. Морис, Т. Уилкокс, Е. Нейсъл и др. В българската специализирана литература управлението на екипи е изследвано от различни автори като: Цв. Илиев, К. Каменов, Кр. Хаджиев, А. Асенов, Т. Христова, Т. Христов, С. Христов, М. Ламбовска, М. Александрова, П. Пенчев, М. Харизанова, М. Кузманова, А. Пенчева, Др. Бояджиев, Н. Миронова, В. Гюрова, В. Божилова, Й. Илиев, С. Джонев, М. Атанасова, К. Владимирова, С. Колева, П. Кънев, В. Христова, И. Пантелеева, В. Кюрова, Р. Симеонова и др.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд са активните нефинансови предприятия от сектор С – „Преработваща промишленост”, раздел 15 „Обработка на кожи, производство на обувки и други изделия от обработени кожи без косъм” с позиция 15.2 „Производство на обувки”, според НКИД-2008.

Мотивите за избора на този обект са:

✓ Производството на обувки е важен за икономиката отрасъл, с добри експортни позиции и с голямо значение за междуотрасловите връзки с други – също значими за националното ни стопанство производства. Връзките са на база осигуряването на суровини, материали и полуфабрикати от отрасли като селското стопанство, химическата промишленост, машиностроенето, строителството (напр. кожи, текстил, полимери, картони, лепила, конци, инструменти, машини, автомати, ремонт и поддържане на производствените мощности). Това благоприятства изграждането на клъстери, каквато практика се е наложила в много водещи в обувната промишленост страни.

✓ Възможностите чрез прилагане на екипен подход, българските производители да отговорят на нарастващите изисквания за повишаване на качеството на продукцията и увеличаване на производителността на труда, в резултат на конкурентния натиск от страна на европейския пазар. Необходимо е да се вземат под внимание и непрекъснатите промени в модните тенденции и търсенето на разнообразни модели и богат асортимент от обувни изделия, водещи до необходимостта от честа смяна на номенклатурата и пренастройка на процесите. Тези предизвикателства пораждаат необходимостта от замяна на високосерийното и масово производство и налагат прилагането на нова, по-ефективна организация на производствения процес, чрез която да се осигури: по-пълно използване на оборудването, по-добро качество на произвежданата продукция, съкратено време за изработване на обувните изделия, възможност за произвеждане на разнообразни по номенклатура изделия при чести изменения в технологичния процес и максимално използване знанията и уменията на персонала, насочени към моделиране на желаното трудово представяне за постигане на ефективност и конкурентни предимства.

✓ Предприятията от избраната икономическа дейност преобладаващо са малки и средни предприятия, но със сериозни възможности да прилагат екипен подход на работа, което да им позволи бързо и лесно да сменят моделите, както и да изработват малки серии, които успешно да се налагат на вътрешния пазар. Същевременно и големите по размер предприятия, притежаващи по-голям потенциал за развитие, са интересен обект на

изследване, тъй като спецификата на организационната и производствената им структура позволява мениджърите да прилагат гъвкави форми на организиране на трудовите процеси, които благодарение на знанията, уменията и опита, обменяни между техните членове, подкрепата по време на работа, създадената атмосфера на доверие, съвместното вземане на решения и интеграцията на работното място, да съдействат за подобряване на резултатите от дейността на предприятията и повишаване на тяхната конкурентоспособност.

Предмет на изследване са възможностите за прилагане на екипния подход в предприятията от обувната индустрия. Акцентът се поставя върху факторите, които оказват влияние върху процеса на формиране, прилагане и последващо усъвършенстване на екипния подход.

3. Изследователска теза

Основната теза, която се застъпва в дисертационното изследване, е, че екипният подход на организация на трудовата дейност предоставя многопосочни предимства за стопанските субекти от обувното производство. Върху процеса на неговото въвеждане и последващо усъвършенстване влияние оказват голям брой фактори, чието идентифициране и анализиране благоприятства постигането на екипните и общофирмените цели. Изграждането на ефективни екипи изисква прилагането на обосновани и гъвкави решения за тяхното формиране, представяне и развитие, което може да се постигне в най-голяма степен чрез разработването на цялостен подход за въвеждане, прилагане и усъвършенстване на екипната форма за организация на труда в предприятието, при създаване на подходящите условия и предпоставки.

Проектирането, формирането, развитието и поддържането на високопродуктивни екипни структури е източник за генериране на устойчиви ползи и добавена стойност за индустриалните предприятия. Същевременно, бизнесът среща редица трудности, свързани с липсата на достатъчно мениджърска експертиза относно възможностите на екипната организация на труда, областите на нейното приложение, спецификата на изграждане и

поддържане на ефективни екипи и др. Идентифицирането на добри управленски практики и прилагането им в изследваните предприятия съдейства за увеличаване на мениджърското познание за екипната работа и възможностите за повишаване на нейната ефективност. В най-висока степен позитиви могат да се постигнат при възприемането на широкообхватен подход – включващ процесите от момента на установяване на потребността за формиране на екипи и доказване наличието на съответни благоприятни условия (предпоставки), до момента на отчитане на постигнатите екипни резултати, идентифициране на добрите практики и тяхното вграждане в общия организационно-управленски процес в предприятието.

4. Цел и задачи на дисертационния труд

Основната цел на настоящия дисертационен труд е на база обстоен анализ, да се проучат възможностите за прилагане на екипния подход и да се идентифицират факторите, оказващи влияние върху процеса на формиране на ефективни екипи в обувното производство, както и да се формулират насоки и конкретни решения за подобряване на трудовото представяне на персонала и повишаване ефективността на индустриалните предприятия.

Постигането на така дефинираната цел е свързано с решаването на следните **изследователски задачи**:

- 1) Проучване на теоретичните разработки и изясняване на същностните аспекти на екипната организация на работа;
- 2) Идентифициране и систематизиране на факторите, влияещи върху въвеждането на екипния подход и функционирането на екипите;
- 3) Формиране на широкообхватно разбиране и специфично познание за екипния подход и процеса на изграждане на екипи в индустриалните предприятия;
- 4) На база теоретичното изследване, разработване на методика за анализ и оценка на възможностите за въвеждане на екипния подход и за последващо ефективно функциониране на сформираните екипи;
- 5) Въз основа на практическото проучване на екипния подход в изследваните предприятия и идентифициране на основните проблеми, формулиране

на условия и предпоставки за стимулиране въвеждането на екипния подход в индустриалните предприятия;

б) Конструирание на обобщен концептуален модел за прилагане и усъвършенстване на екипния подход в изследваните индустриални предприятия.

5. Методология на изследването

За разработване на дисертационния труд е приложен методологичен подход, базиран на следните постановки:

- комбиниране на широкообхватен теоретичен поглед по темата и дълбочинно проучване на емпиричната картина в избраната икономическа дейност;
- съчетаване на познанието в теоретичните изследвания със статистическата информация от различни източници на емпирични данни по темата на дисертационния труд;

В **методологията** акцентът е поставен върху съчетаното използване на съвкупността от **научноизследователски подходи**: исторически, дескриптивен, системен, структурен, целеви, функционален, клъстерен и др. подходи. На тяхна основа е конструирана методиката на теоретичното и емпиричното проучване. За **методи на изследване** са избрани: анализ и синтез на информация, включит. анализ на базови данни и информационни източници, документален анализ, контент-анализ (анализ на съдържанието), вторичен анализ на данни, библиографиране и др.; наблюдение, интервюиране, консултиране, регистриране на първична информация от единиците на изследване, сравнение, експертни оценки и др.; логически метод, индукция и дедукция, формализация и др.; моделиране, графично и таблично представяне на информацията, статистически анализ и др.; SWOT анализ и др.

Като **основни източници на информация** за разработване на дисертационния труд са използвани: специализирана научна литература като основа за конструирание съдържанието на практическото проучване (книги, учебници, дисертации, научна периодика, сборници от научни форуми, публикации от проектни разработки, финансирани с публични средства на национално и европейско ниво и др.); официална информация от НСИ и Евростат; данни от емпирични проучвания с тематика и обхват, близки до настоящото изследване; специализиран периодичен печат, брошури, каталози, браншова документация по темата на дисертационния труд; данни от анкетни проучвания, проведени интервюта и консултации; информация от наблюдения и регистрация на статистически данни; Интернет сайтове и бази данни и др.

6. Ограничителни условия на изследването

Поради широкия обхват на изследваната проблематика в рамките на дисертационния труд са въведени следните ограничения:

– *Ограничения по отношение на предмета на изследване.* Екипният подход в индустриалните предприятия се изследва от позициите на основни теоретични постановки относно същностни характеристики и видово разнообразие, цялостен модел и визия за идентифициране на възможното му прилагане и процесно последващо усъвършенстване, като се отчита въздействието на съвкупността от фактори на различно йерархично ниво и обхват на въздействие, включително териториален. Акцентът е поставен именно върху идентифицирането на съвкупността от фактори и очертаването на основните проблеми, с които производителните на обувки в България се сблъскват, при проучване на възможностите, вземане на решение „за“ и прилагане на екипния подход за организиране на трудовите процеси на ниво предприятие. *Извън предмета на изследване* са: дълбочинното чисто управленско изследване на етапите на развитие на екипите и техните организационно-административни аспекти, статистико-математическият инструментариум за избор и формиране на екипи, оценката на ефективността на екипната работа и влиянието ѝ върху ефективността на цялото предприятие, финансовите аспекти на формирането и прилагането на екипен подход в избраните индустриални предприятия;

– *Ограничения по отношение на обекта на изследване.* В дисертационния труд се проучват практическите проекции на основните теоретични постановки в рамките на активните нефинансови предприятия, функциониращи в икономическа дейност с код по НКИД-2008: група 15.2 „Производство на обувки“. Броят на респондентите е ограничен и сведен до броя на предприятията, включени в оформената извадка чрез гнездови подбор по териториален принцип, в областите на България с най-голяма концентрация на обувни предприятия. Критериите и принципите за избор на статистическите единици на изследване, както и техните количествени и качествени структурни параметри и характеристики, ни дават основание да приемем, че резултатите от емпиричното проучване на избраната извадка са валидни и за генералната съвкупност и могат да се използват за формулирането на валидни обобщения и изводи, както и обосновани предложения (по отношение предмета на изследване).

– *Ограничение по отношение на периода на изследване.* Емпиричното проучване е проведено през 2018 г. и 2019 г. Резултатите от него отразяват практическите измерения на състоянието и динамиката в процесите и дейностите, свързани с възможностите за прилагане на екипния подход и неговото последващо усъвършенстване в предприятията за производство на обувки, през периода 2012 г. – септември 2019 г.

При провеждане на практическото изследване възникнаха *проблеми*, свързани с:

- ✓ Невъзможност за получаване на детайлни официални данни от Националния статистически институт (поради конфиденциалност на част от информацията), които биха допринесли за по-задълбочен анализ на изследваната икономическа дейност;

- ✓ Затруднен достъп до фирмени данни, поради нежелание на част от мениджърите на проучваните стопански субекти да предоставят необходимата за изследването информация;

- ✓ Нежелание на мениджърите на обувни предприятия да отговорят на зададените въпроси.

7. Аprobация на дисертационното изследване

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Индустиален бизнес и предприемачество“ при Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов. По темата на дисертацията в специализирани издания са публикувани: 1 глава от колективна монография, 1 съвместна студия, 2 статии и 3 доклада. Части от дисертационния труд са представени на 6 научни форума – 2 докторантски сесии, 3 конференции и 1 изнесен (извън СА) форум.

II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В структурен план дисертационният труд се състои от увод (10 стр.), три глави (182 стр.), заключение (5 стр.), списък с използвана литература (8 стр.), и приложения (27 стр.). В съдържателно отношение дисертационният труд е структуриран по следния начин:

Списък на таблиците, използвани в дисертационния труд

Списък на фигурите, използвани в дисертационния труд

Списък на таблиците, фигурите и документите, използвани в дисертационния труд в Приложения

Увод

ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ЕКИПНИЯ ПОДХОД

1.1. Екипите в индустриалните предприятия – същност и видове. Предимства и проблеми в екипната работа

1.2. Фактори, влияещи върху дейността на екипа

1.3. Изграждане и управление на екипи в индустриалните предприятия

Обобщения и изводи

ГЛАВА II. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕКИПНИЯ ПОДХОД В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ОТ ОБУВНОТО ПРОИЗВОДСТВО

2.1. Методология и методико-организационни аспекти на емпиричното изследване

2.1.1. Методология и обхват на изследването

2.1.2. Методико-организационни аспекти на изследването

2.2. Обща характеристика и състояние на обувното производство в България

2.2.1. История на обувното производство

2.2.2. Особенности на обувното производство

2.2.3. Оценка на състоянието на обувното производство в България и на анкетиранията предприятия

2.2.4. Обща оценка на състоянието на анкетиранията предприятия

2.3. Анализ и оценка на прилагането на екипния подход в производството на обувки в България

2.3.1. Анализ и оценка на използването на екипния подход

2.3.2. Анализ и оценка на влиянието на външната организационна среда

2.3.3. Анализ и оценка на влиянието на вътрешната организационна среда

2.3.4. Анализ и оценка на влиянието на вътрешната екипна среда

Обобщения и изводи

ГЛАВА III. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ РАЗВИТИЕТО НА ЕКИПНИЯ ПОДХОД В БЪЛГАРСКИТЕ ИНДУСТРИАЛНИ ПРЕДПРИЯТИЯ

3.1. Условия и предпоставки за подобряване на екипната работа в индустриалните предприятия

3.2. Насоки и добри практики, създаващи възможности за подобряване на екипната работа в индустриалните предприятия

3.3. Модел за ефективно управление на екипи в индустриалните предприятия

Обобщения и изводи

Заключение

Използвани източници

Приложения

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В уводната част на дисертационния труд е обоснована актуалността на разработката и е изведена практическата значимост на изследването. Дефинирани са обектът, предметът и изследователската теза на дисертацията, формулирана е целта на разработката, поставени са конкретни задачи за изпълнение. Посочени са методологията и ограничителните условия на изследването.

ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ЕКИПНИЯ ПОДОД

Първа глава има теоретичен характер. В нея се изясняват същността на екипния подход, неговите характерни черти и форми, както и предимствата и проблемите, които поражда въвеждането на екипна работа в индустриалните предприятия. Проучени, систематизирани и прецизирани са факторите, влияещи върху дейността на екипите. Представен е процесът на изграждане и управление на екипи в предприятията, като са посочени основните етапи, изпълващи съдържанието на този процес.

В структурен аспект първа глава се състои от три параграфа.

1.1. Екипите в индустриалните предприятия – същност и видове.

Предимства и проблеми в екипната работа

В **параграф 1.1.** е обоснована необходимостта от нови, ефективни и гъвкави форми за организиране на трудовите процеси, предвид потребностите на съвременното производство от усъвършенстване на методите, техниките и правилата за осъществяване на съвместен труд, с оглед постигане целите както на персонала, така и на предприятието като цяло.

Същностните аспекти на екипната работа са представени на основата на възгледите на редица автори (Дж. Каценбах, Д. Смит, Р. Джей, К. Каменов, Кр. Хаджиев, М. Кузманова и др.), които посочват като основни нейни характеристики общата цел, общия подход и взаимната зависимост между участниците. Коментирана е позицията и на друга група автори (М. Харизанова, Др. Хаджиев, Н. Миронова, Н. Оберт, Д. Бейли и др.), разглеждащи екипите като общност, в която ценностите и социалните отношения на индивидите са определящи за ефективното ѝ функциониране.

На база разгледаните теоретични постановки са формулирани работните дефиниции за „екип” и „екипен подход”, а именно: **екипът в предприя-**

тието представлява малка група от хора с относително сходство в квалификацията и способностите, които в атмосфера на открита комуникация и сътрудничество обединяват усилията си за постигането на обща цел, интегрирана с целта на предприятието, към която са силно съпричастни и еднакво отговорни за резултатите от нейното реализиране. *Екипният подход* от своя страна, е ефективна форма за организиране на трудовите процеси, при която всеки участник изпълнява определена работа, насочена към реализирането на общата трудова задача, зависи от представянето на другите, а крайният резултат се определя от ефективната координация и комуникация между отделните членове на екипа и останалите екипи и организационни звена в предприятието.

Направена е съпоставка между работните групи и екипите, която дава основание да се твърди, че трансформирането на една група в екип може да се осъществи, когато е налице обща цел, а всеки участник изпълнява възложената му роля, като използва таланта, знанията и уменията си по най-добрия начин.

Отделено е внимание и на екипните форми, които предприятията могат да създават и развиват. Те са класифицирани по признаците: степен на съвършенство (работна група, псевдоекип, потенциален екип и истински екип), начин на възникване и предназначение (формални и неформални), изпълнявана функция (производствени, проектни, паралелни, мениджърски, виртуални, самоуправляващи се и екипи-комитети).

Направен е изводът, че **изборът на подходящ вид екип е сред важните решения при въвеждането на екипната организация на работата. Познаването на предимствата и проблемите, свързани с екипната работа, ще предостави възможност за избор на най-подходящата екипна форма, като се отчитат параметрите на възложената цел и величината на разполагаемите ресурси (средства) за нейното постигане.**

Представени са предимствата и проблемите при прилагането на екипния подход като гъвкав метод за организиране на трудовите процеси. Споделя се виждането на Р. Симеонова (Симеонова, 2007-2008, стр. 12), че могат да се идентифицират *предимства* за членовете на екипа и за стопанските субекти като цяло. Съществуването на екипи в предприятията може да осигури: бързи решения при възникнали проблеми, ефективно използване знанията, уменията и способностите на членовете на екипа, открито комуникиране, бързо реагиране на промените във външната среда, създаване на атмосфера на подкрепа и сътрудничество. *Проблемите*, които поражда прилагането на екипна работа, най-

общо могат да се разграничат в две групи: възникващи при въвеждането на работа в екип (свързани с необходимостта от промяна в структурата, в управлението и от допълнително обучение) и в процеса на изпълнение на екипните задачи (породени от неяснота относно същност и цели на екипа, неподходящи условия за работа в екип, отсъствие на система за екипни възнаграждения, неефективна комуникация, неподходяща големина на екипа и др.).

Направено е обобщението, че *за изграждането и ефективното управление на екипи е необходимо ясно разбиране и предварително отчитане и анализиране на евентуалните предимства и рискове, като за последните е необходимо разработването на мерки за своевременното им избягване и/или преодоляване.*

1.2. Фактори, влияещи върху дейността на екипа

В **параграф 1.2.** формирането на екипи в предприятията е разгледано като сложен и продължителен процес, който изисква създаване на условия за превръщането на група лица с различни умения и опит в единна и сплотена единица, постигаща резултати. Твърди се, че състоянието и динамиката на този процес се предпоставя от характеристиките (измеренията) и едновременното влияние на редица външни и вътрешни фактори, които въздействат в различна степен върху неговото успешно реализиране. При проучване на научните публикации, свързани с факторите, влияещи върху формирането на екипи в индустриалните предприятия, е достигнато до извода, че разглежданата проблематика, въпреки че присъства в разработките на немалко автори, се нуждае от допълнително изследване и изясняване. На тази основа са представени различни систематизации на факторите, оказващи влияние върху дейността на екипите в предприятията. Идентифицирани са външни фактори с пряко и косвено въздействие и фактори на вътрешната (организационна) и вътрешната (екипна) среда (вж. Фиг. 1).

Застъпено е виждането, че адекватният мониторинг и регулярното им изследване ще осигурят на предприятията навременна информация за настъпващите промени и възможност за адаптиране към новите изисквания на бизнес средата. В тази връзка, като *външни фактори* с косвено въздействие са идентифицирани: състоянието на икономиката в страната, демографските промени, технологичното развитие, националната култура, състоянието на трудовия пазар.

Фигура 1. Фактори, влияещи върху дейността на екипа

Като ключови *външни фактори* с пряко въздействие, чиито параметри трябва да се проучват и оценяват, авторът посочва: доставчици, потребители и конкуренти. Обособени са и *фактори на вътрешната организационна среда* – философия и култура на предприятието, стил на управление и подкрепа от мениджърите, изградената система за управление на човешките ресурси, и *фактори на вътрешната екипна среда* – големина и състав на екипа, избор на лидер, правила и норми за работа в екип, вземане на решения, сътрудничество, комуникация, доверие.

Направено е обобщението, че за *успешното изграждане и управление на екипи в предприятията е необходимо да се отчита взаимодействието и взаимовръзката между различните групи фактори и между самите фактори*. Счита се, че *пряко и най-силно влияние върху процеса на формиране и прилагане на екипни структури в предприятията оказват факторите на вътрешната организационна и екипна среда*. Твърди се, че те са свързани с правилното организиране на екипа и са основа за неговото развитие и успешно реализиране. *Външните фактори имат второстепенно значение, но не бива да се пренебрегват техните параметри и характеристики*.

1.3. Изграждане и управление на екипи в индустриалните предприятия

В параграф 1.3. са разгледани различни виждания за стъпките, през които преминава процесът на формиране на екипи. На тази база е разработен авторски модел за изграждане на екип, основаващ се на разбирането, че това е целенасочен процес, свързан с осигуряването на подходяща вътрешна (екипна) среда, в която са интегрирани ключови съвкупности от променливи (вж. Фиг. 2).

Фигура 2. Модел за изграждане на екип

В представения от автора модел факторите на вътрешната (екипна) среда са обособени по групи основни елементи, съпътстващи процеса на изграждане на екипа и ключови променливи в тях. Разгледани са и вижданията на различни изследователи (Б. Такмън, Ког, К. Люис, Р. Уайт, Р. Дик и М. Уест) относно моделите за развитие на екипа, които обясняват действията, необходими за превръщането на една група в екип. Стигнато е до заключението, че *познаването на етапите в развитието на групата и нейното превръщане в екип, който постига поставените цели, ще помогне лидерите и членовете на екипа да управляват процеса на изграждане и развитие на екипа.*

Направено е обобщението, че *изграждането на вътрешната екипна среда е процес на ангажиране и разходване на време, умения и усилия както*

от висшите ръководители и специалистите по управление на човешките ресурси, така и от членовете на екипа. Счита се, че този процес съдейства за постигането на основни ползи по веригата „изграждане на структурата на екипа – изграждане на взаимоотношенията – осигуряване на условия за нормално протичане на екипните процеси – резултати, свързани с постигането на целите – удовлетвореност от работата на участниците в екипа”.

Основни изводи и обобщения от първа глава:

1. Екипният подход в индустриалните предприятия е гъвкава и ефективна форма на организация на работата, при която малка група от хора с относително сходство в уменията и способностите се обединява за постигането на обща цел, реализирането на която зависи от ефективната комуникация и координация между тях и другите екипи и организационни звена в предприятието. Екипният подход намира приложение в случаите, когато очакваните резултати изискват взаимосвързани действия, които не могат да бъдат постигнати успешно чрез индивидуални усилия.

2. Прилагането на екипната организация на труда зависи от решенията на мениджмънта, свързани с избора на подходящ вид екип, който предприятието ще създава и развива. Това ще съдейства за постигането на целта, която ще се възложи за изпълнение на екипа, и средствата, с които ще се постигне тази цел.

3. Прилагането на екипната работа в индустриалните предприятия предоставя предимства и поражда проблеми. Най-важните предимства, които са и основни мотиви за прилагането на екипите в работата, са: възможност да се реагира по-бързо на промените във външната среда; възможност за успешно използване на всички знания и компетенции на персонала; постигане на по-добра организация на производствения процес, по-висока производителност на труда и по-голяма гъвкавост, и др. Проблемите при въвеждането на работа в екип са свързани с: необходимост от промяна в структурата на предприятието; необходимост от промяна в управлението; необходимост от допълнително обучение за работа в екип. Проблеми възникват и в процеса на изпълнение на екипните задачи, които могат да бъдат породени от: неяснота относно същността и целите на екипа; неподходящи условия за работа в екип; отсъствие на система за

екипни възнаграждения; неефективна комуникация; неподходяща големина на екипа и т.н.

4. Върху процеса на въвеждане и прилагане на екипната работа в предприятията въздействат множество фактори, които могат да се групират по определени критерии. Те действат с различна посока, сила и интензитет и влияят по различен начин върху отделните предприятия, в зависимост от тяхната специфика, големина, поле на действие, режим на работа, производствена структура, форма на организация на производствения процес и т.н. Адекватният мониторинг и регулярното им изследване ще осигурят на предприятията навременна информация за настъпващите промени и възможност за адаптиране към новите изисквания на бизнес средата.

5. Изграждането на екипи в предприятията се разглежда като целенасочен процес, който се осъществява чрез последователност от взаимносвързани етапи: разработване на структура на екипа и определяне на неговия статус в организацията; разработване на структура на взаимоотношенията (междупersonални процеси); екипен процес; екипни резултати.

6. Превръщането на една група в екип преминава през отделни стадии, познаването на които е необходимо за идентифициране на пропуските в процеса на изпълнение на екипните задачи.

7. Успешното въвеждане и управление на екипи изисква изграждането на система за мониторинг и контрол на факторите на външната и вътрешна среда, с цел своевременно отстраняване на възникнали отклонения и предприемане на действия, които ще съдействат за постигане на зададените екипни резултати.

ГЛАВА II. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕКИПНИЯ ПОДХОД В ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ ОБУВНОТО ПРОИЗВОДСТВО

Втора глава има емпиричен характер и е структурирана в три параграфа. В нея са представени методико-организационните аспекти на емпиричното проучване. Направена е обща характеристика, като е установено състоянието и са очертани тенденциите по отношение на обекта на изследване. Представена е кратка история на обувното производство и са очертани особеностите

му, породени от спецификата на произвежданите продукти и характера на прилаганата в производството технология, предопределящи възможностите/затрудненията за въвеждане на екипен подход. Анализирани и оценени са: прилагането на екипния подход в обувните предприятия, влиянието на външната, вътрешната (организационна) и вътрешната (екипна) среда и последствията от въздействието им върху възможностите за въвеждане на екипна организация на труда в изследваните предприятия. Формулирани са основни проблемни области относно създаването на необходимите условия за ефективна екипна работа в проучените стопански субекти.

2.1. Методология и методико-организационни аспекти на емпиричното изследване

2.1.1. Методология и обхват на емпиричното изследване

В **подпараграф 2.1.1.** е представена методологията на практическото изследване. Акцентът е поставен върху съчетаното използване на съвкупността от научноизследователски подходи, на чиято основа конструираната рамка и методика на изследване позволят придобиването на актуална и достоверна информация, както и използването на разнородни като цели ориентири подходи на практическо проучване на предприятията от група „Производство на обувки”, с код 15.2 по КИД-2008. Анализирано е състоянието на предприятията от обувното производство и по-конкретно – прилагането на екипния подход и трудностите, възникващи в процеса на неговото внедряване, свързани не само с неблагоприятните макроикономически условия, но и с вътрешнофирменото управление на този процес.

2.1.2. Методико-организационни аспекти на изследването

В **подпараграф 2.1.2.** е представен алгоритъмът на провеждане на емпиричното изследване. Подготовката на методическата част и осъществяването му следват определена обща логическа рамка, включваща съвкупност от последователно свързани етапи и дейности. Предложена е авторова методика за изследване на екипния подход в индустриалните предприятия (вж. Табл. 1).

Таблица 1

Методическа рамка за изследване на екипния подход

Индикаторна област	Показатели	Измерители
<i>Идентификация на предприятието и персонала</i>	Размер на предприятието според средносписъчния брой на персонала	Общ брой, %
	Предмет на дейност на предприятието	Дял, %
	Структура на персонала по пол, възраст и образование	Дял, %
<i>Познаване на екипната работа и приложимост (прилагане) в предприятието</i>	Степен на прилагане на екипен подход в работата и видове екипи	Дял, %
	Степен на познаване на основните характеристики, необходими за ефективна екипна работа	Дял, %
	Оценка на предимствата на екипната работа за предприятията	Оценка по петобалната скала
	Наличие на възможности за повишаване информираността относно новостите в областта на екипната работа	Дял, %
<i>Външна среда</i>	Вид и контекст на мотиви за въвеждане на работа в екип	Дял, %
	Наличие на трудности при въвеждане на екипна работа	Дял, %
	Наличие на подкрепа от неправителствени и браншови организации	Дял, %
	Наличие на сътрудничество със специализирани училища и обучителни центрове	Дял, %
	Наличие на възможности за използване на консултантски услуги	Дял, %
<i>Вътрешна организационна среда</i>	Наличие на система за управление на човешките ресурси, отчитаща спецификата на работата в екип	Дял, %
	Наличие на правила и механизми при подбора, оценката, заплащането и обучението на членовете на екипа	Дял, %
	Отчитане на качествата и уменията на служителите, които са определящи за постигане на висок резултат от екипната работа	Оценка по зададени качества
	Наличие на програми за обучение, квалификация и преквалификация на членовете на екипа	Дял, %
	Наличие на ясни правила и показатели за оценка на трудовото представяне на членовете на екипа	Дял, %
	Наличие на система за определяне на екипните възнаграждения	Дял, %
	Наличие на политика свързана с екипната мотивация	Дял, %

<i>Вътрешна екипна среда</i>	Наличие на правила, свързани с организирането и протичането на работата в екип	Дял, %
	Запознатост на членовете на екипа с възложените им задължения и отговорности	Дял, %
	Притежавани качества от лидерите на екипи	Оценка по петобалната скала
	Използвани подходи за вземане на решения при възникнали проблеми в хода на работа на екипа	Дял, %
	Наличие на инструменти за сплотяване на екипа	Дял, %
	Наличие на мерки за безопасност и удобство при работа	Дял, %
	Наличие на оценка на качеството на работните места и нивото на стрес	Дял, %

Използвана е система от показатели. Измерители за една част от тях са брой и процент, а за друга част – бални оценки, вариращи от 1 до 5, където: 1 – много ниска, 2 – ниска, 3 – умерена, 4 – висока и 5 – много висока.

Анкетното проучване е проведено в периода 01.11.2018 г. до 01.11.2019 г. и обхваща активните предприятия от група 15.2 „Производство на обувки” по КИД-2008. Емпиричната оценка обхваща периода 2011 г. – 2019 г. Анкетните карти са изпратени по електронен път до имейлите на всички предприятия, попаднали в избраната съвкупност. Разработен е и електронен вариант на анкетната карта, като са използвани следните Google приложения: Google Forms за създаване на онлайн анкетна карта и Google Disk за обработване и съхраняване на резултатите от проучването. Адресността на анкетната карта е към респонденти, собственици или управители (мениджъри) на предприятията, включени в състава на изследваните стопански субекти. За установяване размера на генералната съвкупност са използвани предоставени от НСИ данни за общия брой предприятия от група 15.2 „Производство на обувки” към 31.12.2017 г.: 373 обувни предприятия, опериращи на територията на България. Анкети са изпратени до 102 предприятия, избрани чрез случаен пропорционален подбор на активните обувни предприятия. Изборът на гнезда на изследване са областите с най-голяма концентрация на действащи обувни предприятия. Върнати са попълнени 51 анкетни карти.

2.2. Обща характеристика и състояние на обувното производство в България

В параграф 2.2. е анализирано състоянието на изследваните предприятия и по-конкретно – възможностите за прилагане на екипния подход в отговор на съвременните изисквания за по-голяма гъвкавост и адаптивност. Това е от особено значение за малките и средни предприятия, каквито са преобладаващата част от стопанските субекти в обувната промишленост.

2.2.1. История на обувното производство

В подпараграф 2.2.1. е представена кратка история на обувното производство, с цел открояването на основните проблеми и търсенето на възможности за тяхното разрешаване чрез въвеждането на „работа в екип”. Като основни проблеми са изведени, от една страна, последиците от финансовата и икономическа криза, отрицателните демографски тенденции, намаляването на покупателната способност на населението, а от друга страна – нарастващите изисквания за повишаване на качеството на продукцията, увеличаване на производителността, непрекъснатите промени в модните тенденции, водещи до необходимост от честа смяна на номенклатурата и пренастройка на процесите. Това налага прилагането на нова по-ефективна и гъвкава организация на производствения процес, и целенасочена политика спрямо персонала. Застъпена е тезата, че една от възможностите, която предприятията от обувния отрасъл могат да използват е свързана с въвеждането на работа в екип, което има и най-съществен принос при решението за избор на обект на изследване.

Направено е заключението, че за успешното въвеждане на екипната организация на труда в обувните предприятия са необходими както технически умения, така и умения, и нагласи за работа в екип, по-голяма отговорност на всеки член от екипа и приспособяване към „колективната природа” на системата. Всичко това изисква значителна промяна както в манталитетта и поведението на работниците, така и на ръководния персонал.

2.2.2. Особености на обувното производство

В подпараграф 2.2.2., предвид идентифициране на възможностите за прилагане на екипния подход в обувните предприятия, са представени особеностите на обувното производство, произтичащи от спецификата на произвежданите продукти и характера на прилаганата в производството технология, по-конкретно възможности за: използване на сравнително малък размер на ин-

вестициите, необходими за стартиране на обувен бизнес; коопериране с предприятия, ангажирани с други промишлени производства (предпоставка за изграждане на клъстери); иновации, свързани с използваната технология, техника и произвеждани продукти; използването на широка гама от материали за изготвяне на крайния продукт; прилагане в обувните предприятия на специфична технология на производство.

Направена е констатацията, че макар организацията на производството в обувната промишленост да се запазва като традиционна, през последните години са настъпили редица промени, породени от нарастващите изисквания за по-високо качество на обувните изделия и увеличаване производителността на труда. Технологията на производство и новите пазарни реалности, свързани със засиленото търсене на разнообразни модели и богат асортимент от обувни изделия, изместват фокуса от едросерийното и масовото производство, както и налагат използването на съвременни форми на организация, каквато е екипната.

Очертани са *предимствата*, които предприятията от обувния отрасъл могат да постигнат чрез въвеждането на екипния подход: по-пълно използване на оборудването; съкратено време за изработване на обувните изделия; по-добро качество на произвежданата продукция; възможност за произвеждане на разнообразни по номенклатура изделия при чести изменения в технологичния процес; осигуряване на непрекъснатост на производството при авария или ремонт на оборудването и др.

Достигнато е до извода, че *успешното въвеждане на екипния подход в предприятията за производство на обувки изисква както добре обучен и мотивиран персонал, притежаващ дух за работа в екип, така и добре обучени и мотивирани мениджъри, притежаващи умения и компетенции в областта на изграждането и развитието на екипи.*

2.2.3. Оценка на състоянието на обувното производство в България и на анкетиранията предприятия

В подпараграф 2.2.3. е представена информация за обекта на изследване, свързана с обща характеристика на икономическата дейност, състояние и основни тенденции на развитие. Анализирани са показателите: брой активни предприятия по райони на планиране, териториална локация на предприятията, брой заети лица, разходи за възнаграждения, средна работна заплата на заетите лица и др.

Браншът се характеризира с производството на необходими и сравнително трайни стоки, без които в съвременните условия е немислим живота на човек. Отрасълът има важно икономическо, експортно и социално значение. В него работят 10 738 души (към 2017 г.). Данните за средната годишна заплата показват ежегоден ръст, но въпреки това заетите в предприятията за производство на обувки са едни от най-ниско платените. За 2017 г. средната месечна работна заплата достига едва 578 лв. По отношение на разходите за възнаграждения тенденцията за нарастване се запазва, но техният размер и дял остават едни от най-ниските, в сравнение с останалите сектори. Предприятията от обувния отрасъл изнасят между 60% и 80% от продукцията си, като формират 76% от износа на предприятията от раздел 15 по КИД-2008 „Обработка на кожи, производство на обувки и други изделия от обработени кожи без косъм”. Предметът на дейност е тясно специализиран – детски обувки, мъжки обувки, дамски обувки, домашни чехли, пантофи, спортни обувки и медицински (ортопедични) обувки.

Структурата на предприятията по размер е неравномерна, като преобладават малките и микропредприятията. По данни на НСИ броят на активните предприятия е 373, като 187 (50%) от тях са микро-, 130 (35%) – малки, 51 (13%) – средни, и 5 (1%) – големи предприятия. Отчита се и неравномерно разпределяне по райони на планиране. Най-ниска е концентрацията на предприятия в Североизточен (5%) и Югоизточен (8%) район, а най-висока – в Южен централен (35%) и Югозападен (33%), където са разположени големите и средните предприятия. С най-висока концентрация са областите: Благоевград (17%), Пазарджик (14%), Пловдив (14%), Кюстендил (14%) и София-град (9%).

Направено е обобщението, че *засилената конкуренция на европейския пазар, демографската обстановка в страната, ниското заплащане в отрасъла, отливът на работници и специалисти от бранша поради негативния му имидж, породен в годините след прехода, липсата на суровини и научноизследователска и развойна дейност са едни от основните проблеми на обувните предприятия*. Не бива да се пренебрегва и фактът, че производителността на труда е една от най-ниските. Причина за посочените негативни констатации са не само проблеми от чисто технологичен характер. Трудностите са резултат предимно от слабата организация на работата и липсващите иновации в организацията на производството. В областта на политиките за повишаване на квалификацията и развитие на персонала са налице значителни възможности за

повишаване на компетенциите за прилагане на екипния подход в организацията на трудовата дейност.

2.2.4. Обща оценка на състоянието на анкетираните предприятия

В подпараграф 2.2.4. е представена информация за състоянието и основните тенденции за развитие на анкетираните предприятия. Направено е уточнението, че значителна част от описаните тенденции на национално и отраслово ниво са типични и за анкетираните предприятия.

Структурата на отговорилите на анкетната карта по признака „размер на предприятието“ е неравномерна, като 35% от респондентите попадат в групата на малките предприятия, 57% са средните предприятия, а делът на големите предприятия е 8%. Най-голям е делът на персонала със средно образование – 88%. Доминира броят на жените във възрастовата група 30-49 г., произтичащо от спецификата на производството и съществуващите в страната ни традиции в дейности като тъкане, плетене, шиене и др. да се ангажират предимно жени. Твърде ниските стойности на нивото на заплащане в сектора, в сравнение със средното ниво за страната, са причина за относително високото текучество в бранша и за липсата на интерес сред младите хора за трудова кариера в рамките на проучваната икономическа дейност.

Представен е SWOT анализ на отрасъла, като отправна точка за изготвяне на стратегии за развитие и провеждане на по-задълбочени проучвания на база силни и слаби страни, възможности и заплахи, включително през призмата на потенциални възможности за прилагане на екипния подход.

2.3. Анализ и оценка на прилагането на екипния подход в производството на обувки в България

2.3.1. Анализ и оценка на използването на екипния подход

В подпараграф 2.3.1. са включени емпирични резултати относно степен на познаване и прилагане на екипния подход в изследваните стопански субекти. Респондентите показват положително отношение към използването на екипите във фирмената дейност и имат ясно разбиране за техните предимства, водещи до: по-добра организация на производствения процес, по-висока производителност, по-голяма гъвкавост и възможност да се реагира адекватно на промените във външната среда. Същевременно, малък брой мениджъри считат, че чрез екипите могат да се използват успешно всички знания и компетенции на персонала, да се обединяват хора с различни компетенции за генериране на повече идеи и формиране на силни емоционални връзки (вж. Табл. 2).

Таблица 2

Оценка на предимствата на екипната работа

Предимства на екипната работа	Бални оценки ¹					
	1	2	3	4	5	НП
Постига се по-висока производителност на труда и по-голяма гъвкавост	0	0	0	2	7	1
Предприятието реагира по-бързо на промените във външната среда	0	0	0	2	8	0
Възможността за обединяване на хора с различни компетенции, което ще доведе до повече идеи	0	0	2	4	3	1
Възможност за успешно използване на всички знания и компетенции на служителите	0	0	1	2	5	2
Формиране на силни емоционални връзки между членовете на екипа	0	0	3	3	4	0
Постигане по-добра организация на работния процес	0	0	0	1	9	0
Отчитане на по-малко грешки поради регулярната оценка на работата	0	0	0	6	3	1
Реализиране на успешни връзки с други организационни единици в предприятието, което е гаранция за ефективна координация в работата	0	0	0	3	5	2

Установено е, че използването на екипната работа носи както ползи, така и създава проблеми, свързани с необходимост от: промяна в структурата на предприятието (29%), допълнително обучение за работа в екип (26%) и промяна в управлението (21%), което от своя страна изисква влягането на допълнителни средства (за обучение) и на време (за осъществяване на промените) от страна на ръководството.

Данните за степента на запознатост на анкетираниите със същността на екипната работа показват, че според тях ефективността ѝ зависи от наличието на обща трудова задача (39%), ясни правила и работни стандарти относно задълженията и качеството на извършваната работа (37%), като са идентифицирани ниски оценки по отношение на показателите – делегирани правомощия и отговорности (8%) и ефективна комуникация между ръководителите и работещите.

В заключение можем да посочим, че *изследваните предприятия осъзнават значението на екипната организация на работата и предимствата, които носи нейното прилагане. В същото време, сложността на стопанската дейност и спецификата на пазарните процеси принуждават предприя-*

¹ Скала за оценяване: 1 – много ниска, 2 – ниска, 3 – умерена, 4 – висока, 5 – много висока. В таблицата се отчитат броят отговори на анкетираниите. Маркираните клетки показват най-много дадени отговори за съответния показател, според скалата за оценяване.

тията да насочват своите усилия към ежедневно оцеляване, неотчитайки в достатъчна степен възможността за разрешаване на част от проблемите именно чрез промени в организацията на работа. За тази цел, познаването на специфичните характеристики на екипа и произтичащите позитиви от използването на тези характеристики ще осигури основата, да се пристъпи към изграждането на високо ефективни, постигащи резултати и даващи конкурентни предимства екипи.

2.3.2. Анализ и оценка на влиянието на външната организационна среда

В **подпараграф 2.3.2.** са представени данни за анализа и оценката на влиянието на външната среда от гледна точка на възможностите за прилагане на екипния подход и проблемите, които тя поражда.

Установено е, че основните трудности, породени от икономическата обстановка в страната са свързани с липсата на квалифициран персонал (29%) и липса на външна подкрепа (25%). Ролята на неправителствените и браншовите организации за голяма част от респондентите (74%) е недостатъчна. Недостатъчно разпознаваеми са и възможностите на държавата (63% от анкетираните) – липсват стратегически документи и съответно – разписани мерки и финансови инструменти, чрез които да се реализират ползи на база въвеждането и използването на екипите.

Можем да обобщим, че *за разрешаването на част от поставените проблеми принос следва да имат неправителствените и браншовите организации. Акцентът обаче следва да бъде поставен върху мениджмънта на предприятията и възможностите за повишаване на управленски умения и усъвършенстване на фирмена политика, особено относно осигуряването на квалифициран персонал и повишаване на мотивацията на работещите.*

2.3.3. Анализ и оценка на влиянието на вътрешната организационна среда

В **подпараграф 2.3.3.** е представена оценъчна информация за съвкупността от фактори, имащи най-голямо значение и играещи съществена роля при вземането на решение за въвеждане на екипите в предприятията и за създаването на условия за тяхното ефективно функциониране.

В 59% от предприятията екипният подход е част от управленската *философия и култура* на предприятието, а усъвършенстването на екипната работа се

осъществява като част от процеса на *разработване и прилагане на стратегии и политики за управление на персонала*. Приоритетни области са обучението и развитието (26%), и набирането и подбора (23%) на персонал. Тревожен факт е, че при 32% от респондентите не само, че не се отчита *спецификата на работа в екип*, но и липсва стратегия за управление на човешките ресурси.

Разгледани и оценени са качествата и уменията на персонала, значими за постигането на високи екипни резултати, както и подходите, използвани при подбора на членове на даден екип. Установено е, че за мениджърите в изследваните предприятия с приоритетно значение са качества като: отговорност, адаптивност, оказване на подкрепа и умения за открита комуникация. Много малка част от респондентите залагат на: творчество, креативност, умение за приемане на критика и признаване постиженията на другите.

Оценката на мероприятията за повишаване на квалификацията на персонала показва преобладаващо желание за придобиване на базови познания и провеждане на обучения с въвеждащ характер. Достигнато е до заключението, че работодателите не полагат системни усилия за развитие уменията на персонала. Данните от проучването за прилаганите мотивационни системи и механизми показват, че са слабо застъпени политиките за насърчаване на екипното поведение, постигане на планираните резултати и удовлетвореност от работата.

Прави се заключението, че *наличието на философия и култура на предприятието, насочена към насърчаване на сътрудничеството, въвличането на служителите да участват в управлението и в процеса на вземане на решения, е предпоставка и условие за осигуряването на среда за ефективно функциониране на екипния модел на организация на труда*.

2.3.4. Анализ и оценка на влиянието на вътрешната екипна среда

В **подпараграф 2.3.4.** са представени обобщени данни, свързани с проучване наличието на вътрешна регламентация на работата в екип – разпределяне на задачи и отговорности, комуникация, сътрудничество, решаване на проблеми, вземане на решения, отговорности на лидера на екипа.

Резултатите показват, че в предприятията съществуват правила (писани и неписани) за комуникиране и сътрудничество (41%), вземане на решения (39%) и разрешаване на евентуални проблеми (33%), но процентното покритие на изследваните единици следва да е по-голямо, за да бъдат отчетени забележими постижения. Освен това, само в 12% от респондентите са налице разписани правила за провеждане на регулярни срещи на екипа, в 10% – за разре-

шаване на възникнали конфликти, а правила за определяне на екипни награди не са посочени от нито едно от изследваните предприятия.

Идентифицирана е водещата роля на лидера на екипа. Основните препоръки за усъвършенстване на неговите отговорности са за: „осигуряване на яснота и конкретизация на задачата пред членовете на екипа” (43%), „поддържане на единството в екипа чрез преодоляване на неравномерното натоварване, необоснованата диференциация в заплащането и своевременното разрешаване на конфликти (33%), „насоки за най-добро изпълнение на екипната задача” (24%) и „извършване на оценка на резултатите от изпълнението на екипната задача и признание на членовете на екипа” (18%). Данните показват, че материалните поощрения, признаване приноса на всеки член на екипа, организирането на тиймбилдинг и на спортни мероприятия са слабо застъпени инструменти за сплотяване на екипите. Приоритет са поставянето на ясни правила за работа и личната и откритата комуникация с членовете на екипа.

Данните показват, че 71% от изследваните респонденти не правят оценка на качеството на работните места, нивото на стрес и стресовите фактори. Направена е констатацията, че работата в екип се осъществява чрез сложно взаимодействие между членовете на екипа, колегите и средата като цяло, което е сред най-вероятните причини за появата на стрес.

Достигнато е до заключението, че *формирането на екипи в предприятията от обувното производство изисква целенасочени управленски решения и осъществяването на взаимосвързани и последователни дейности. От тяхното качествено организиране, провеждане и управление зависи и степента, в която успешно ще може да се формира, използва и управлява единната, общодействаща система, наречена „екип”.*

Обобщения и изводи от втора глава

Въз основа на резултатите от изследването, можем да формулираме следните по-важни *обобщения и изводи*:

1. Икономическа дейност „Производство на обувки” е сред традиционните отрасли в българската икономика. Добрият експортен имидж, относително силните позиции на международния пазар, както и фактът, свързан с неговото икономическо, социално и експортно значение го превръщат в един от основните индустриални сектори у нас.

2. Обувното производство притежава редица особености, породени от спецификата на произвежданите продукти и характера на прилаганата в производството технология. Особеностите и спецификата на обувния отрасъл предопределят възможностите/затрудненията за въвеждане (прилагане) на екипния подход в предприятията от този отрасъл.

3. Изготвеният SWOT анализ откроява силните, слабите страни, възможностите и заплахите, които стоят пред предприятията от обувния отрасъл. За преодоляване на дефинираните проблеми се предлага използването на стратегия W-O, която предоставя възможност за елиминиране на слабите страни чрез прилагане на екипен подход при осъществяване на дейността в обувните предприятия.

4. Проведеното изследване показва, че по-голяма част от изследваните предприятия от обувното производство прилагат екипна организация на труда и считат, че този факт има особено значение за повишаване на фирмената им конкурентоспособност.

5. Дейностите, насочени към прилагането на екипен подход в изследваните предприятия, изискват многофункционално знание от страна на ръководството относно същностните характеристики на екипната работа. Доброто теоретично познание е позитивна предпоставка за осигуряването на всички условия, необходими за най-ефективно изпълнение на екипните задачи. Значителна част от мениджърите не отчитат необходимостта от делегиране на правомощия и отговорности, изграждане на доверие и ефективна комуникация между ръководителите и членовете на екипа. Това изисква готовност за повишаване на информираността на мениджърите относно новостите в теорията и практиката в областта на екипната работа, чрез получаване на информация от колеги, обмяна на опит, участия в семинари и обучения и др.

6. Проведеното изследване очертава ясно необходимостта от мониторинг и оценка на външната среда, и анализ на последствията от въздействието ѝ върху потенциала и възможностите за въвеждане на екипна организация на труда в предприятията от обувното производство. В голяма част от предприятията неопределеността на външната среда поражда редица трудности, свързани с липсата на персонал с необходимата квалификация и мотивация, липсата на сътрудничество с местни училища и обучителни центрове.

7. Формирането и прилагането на екипи в предприятията изисква съобразяването и отчитането на голям брой фирмени параметри и характеристики, както и изпълнението на определена съвкупност от дейности по про-

ектирането на подходяща вътрешна (екипна) среда. Резултатите от изследването констатираха редица негативни тенденции, свързани с: невъзможността членовете на екипите да участват в дейностите по планиране в предприятието; липсата на планиране на потребностите от персонал в съответствие със стратегическите цели на предприятието; слабо застъпените дейности по периодично повишаване квалификацията на членовете и лидерите на екипи и включването им в програми за подобряване на уменията за работа в екип; ограничено използване на нефинансови инструменти за мотивиране на заетите в предприятието; разработването на правила и норми за разпределянето на роли и отговорности, вземането на решения, разрешаването на конфликти, провеждането на срещи на екипа. За решаването на тези проблеми е необходим ефективен фирмен мениджмънт, който да успява както да поддържа атмосфера на сътрудничество, доверие и ефективна комуникация, така и да осъществява постоянни подобрения в организацията и изпълнението на екипните задачи.

За справяне с проблемите и предизвикателствата изследваните предприятия трябва да използват широк кръг от техники и начини за въздействие върху персонала за постигане на желаните резултати от прилагането на екипния подход в предприятията. За целта в трета глава са разработени конкретни насоки и предложения за създаване на необходимите условия за ефективна екипна работа в предприятията от група 15.2 „Производство на обувки“.

ГЛАВА III.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ РАЗВИТИЕТО НА ЕКИПНИЯ ПОДХОД В БЪЛГАРСКИТЕ ИНДУСТРИАЛНИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Трета глава има творчески характер. Структурирана е в три параграфа. В нея са разгледани условията и предпоставките за подобряване на екипната работа в индустриалните предприятия, формулирани са насоки и добри практики, създаващи възможности за подобряване на екипната работа и е представен модел за ефективно управление на екипи в индустриалните предприятия.

3.1. Условия и предпоставки за подобряване на екипната работа в индустриалните предприятия

В параграф 3.1. въз основа на анализ и оценка на резултатите от проведеното изследване сред предприятия от икономическа дейност „Производство

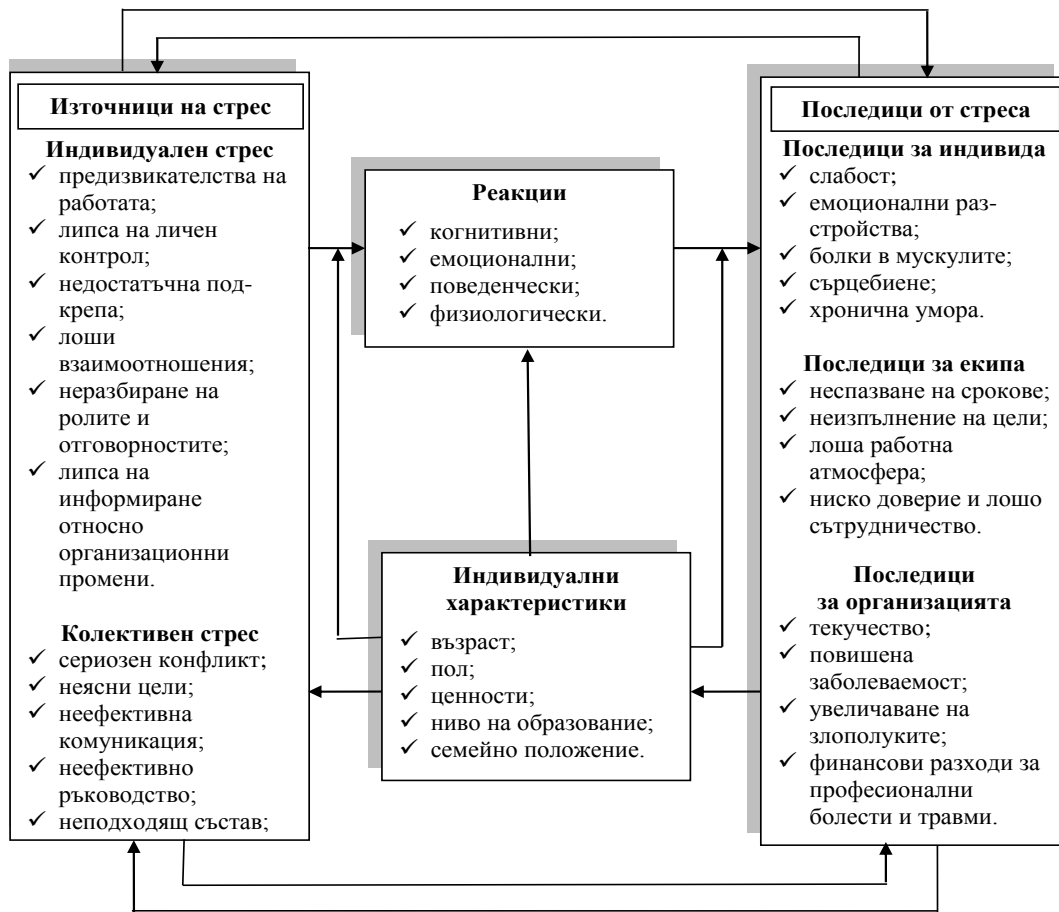
на обувки“ са формулирани условията и предпоставките, които оказват влияние върху формирането на ефективни екипни структури в проучваните предприятия, систематизирано представени в четири групи (вж. Табл. 3):

Таблица 3

Условия и предпоставки за ефективно прилагане на екипния подход в изследваните предприятия

<i>Условия (предпоставки)</i>	<i>Описание</i>
<i>Изграждане на гъвкава организационна структура и позитивна организационна култура в предприятието</i>	<ul style="list-style-type: none"> - подходяща структура на управление и възможности за делегиране на правомощия; - участие на служителите в управлението на организацията; - подходящ (гъвкав) стил на управление; - наличие на подкрепа от мениджърите; - широка автономия на екипите; - ефективна организационна комуникация.
<i>Създаване на подходяща среда за работа в екип</i>	<ul style="list-style-type: none"> - възможност на членовете на екипа да вземат решения, отнасящи се до тяхната работа; - добри условия на труд (с цел повишаване удовлетвореността от работата, а оттам – подобряване на екипните резултати); - въвеждане на ефективни мерки за изследване и предотвратяване на причините за възникване на стрес в екипната работа; - подобряване на системата за вътрешна комуникация в предприятията.
<i>Усъвършенстване на системата за обучение и развитие на персонала</i>	<ul style="list-style-type: none"> - въвеждане на обучения за подобряване на екипните компетенции, насочена към участниците в екипите; - въвеждане на обучения за лидерите на екипи, насочени към усъвършенстване на знанията, уменията и компетенциите за ефективно управление на екипната работа; - въвеждане на обучения за ръководителите на предприятията, насочена към усъвършенстване на уменията им за формиране на ефективни екипни структури.
<i>Формиране на подходяща система за мотивиране и стимулиране на персонала</i>	<ul style="list-style-type: none"> - поддържане на балансирана система за стимулиране и мотивиране на членовете на екипите, включваща материални и нематериални стимули; - включване в системата на индивидуални мотиватори; - създаване на възможност за организиране на тимбилдинг с цел подобряване на взаимоотношенията между участниците, създаване на позитивна атмосфера за работа в екип и от тук повишаване на тяхната мотивация.

Обърнато е внимание на ролята на стреса и необходимостта да се вземат мерки за неговото предотвратяване, препоръчвайки да се осъществява процес по управление на стреса в екипите като част от общия процес на неговото управление в индустриалните предприятия. В тази връзка е предложен **обобщен модел на факторите, оказващи влияние върху стреса на работното място.**

Фигура 3а. Обобщен модел на факторите, оказващи влияние върху стреса на работното място

Направено е обобщението, че наличието на посочените дотук условия и предпоставки биха довели до създаването на възможности за по-пълно и целенасочено използване уменията, знанията и компетенциите на служителите чрез стимулиране на екипната организация на труда.

3.2. Насоки и добри практики, създаващи възможности за подобряване на екипната работа в индустриалните предприятия

В параграф 3.2. са формулирани конкретни предложения за по-добро прилагане на екипния подход в индустриалните предприятия, систематизирани в няколко направления (насоки): *за усъвършенстване на механизмите за подкрепа от неправителствени и браншови организации, образователни институции и национални, и европейски стратегически документи; за усъвършенстване на механизмите за ефективен диалог между образователните институции, обучителните центрове и предприятията от обувния сектор; за подобряване информираността на обувните предприятия; за познаване и*

прилагане на принципите за социално отговорно поведение на организациите от обувния сектор; за въвеждането (прилагането) на добри практики.

3.3. Модел за ефективно управление на екипи в индустриалните предприятия

В параграф 3.3. е предложен общ концептуален модел за въвеждане и усъвършенстване на екипния подход в предприятието, в рамките на който се отчитат динамиката на и взаимодействието между групи фактори, значими за постигане на желаните резултати от екипната работа. В модела акцентът е поставен върху факторите, които са в основата на решението за въвеждане на екипната работа в дейността на предприятието, които влияят върху процеса на взаимодействие между членовете на екипа и другите вътрешноорганизационни формирания, както и върху резултатите, удовлетворяващи екипа и техните потребители, и водещи до подобряване ефективността на предприятието като цяло (вж. Фиг. 3а и Фиг. 3б).

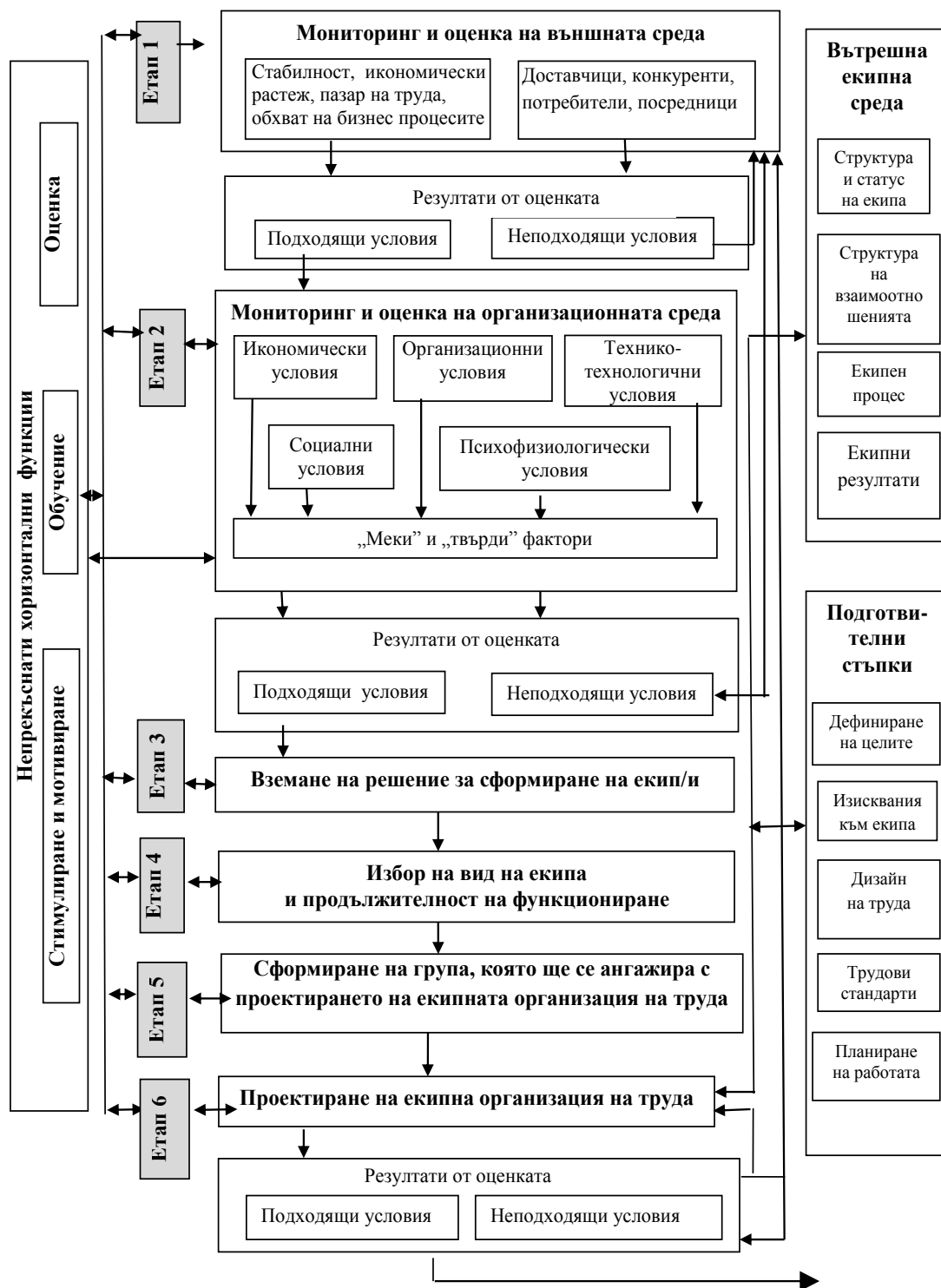
В модела са обособени 10 етапа. В края на всеки етап се прави оценка на резултатите и направените препоръки, на чиято основа се преминава към следващ етап или се връща към предходен (по-ранен) етап.

Първи етап: Мониторинг и оценка на външната среда. Идентифицират се ключовите външни групи (доставчици, потребители, конкуренти) и макросредата (политическа и икономическа ситуация, технологично развитие, социални и културни отношения), в която предприятието функционира, на чиято база се вземат конкретни стратегически и тактически решения. Изследва се влиянието на факторите на външната среда, прави се оценка на количествените и качествените параметри и анализ на последствията от действието на факторите върху потенциала и възможностите за въвеждане на екипна организация на труда. Определя се последваща стратегия за действие.

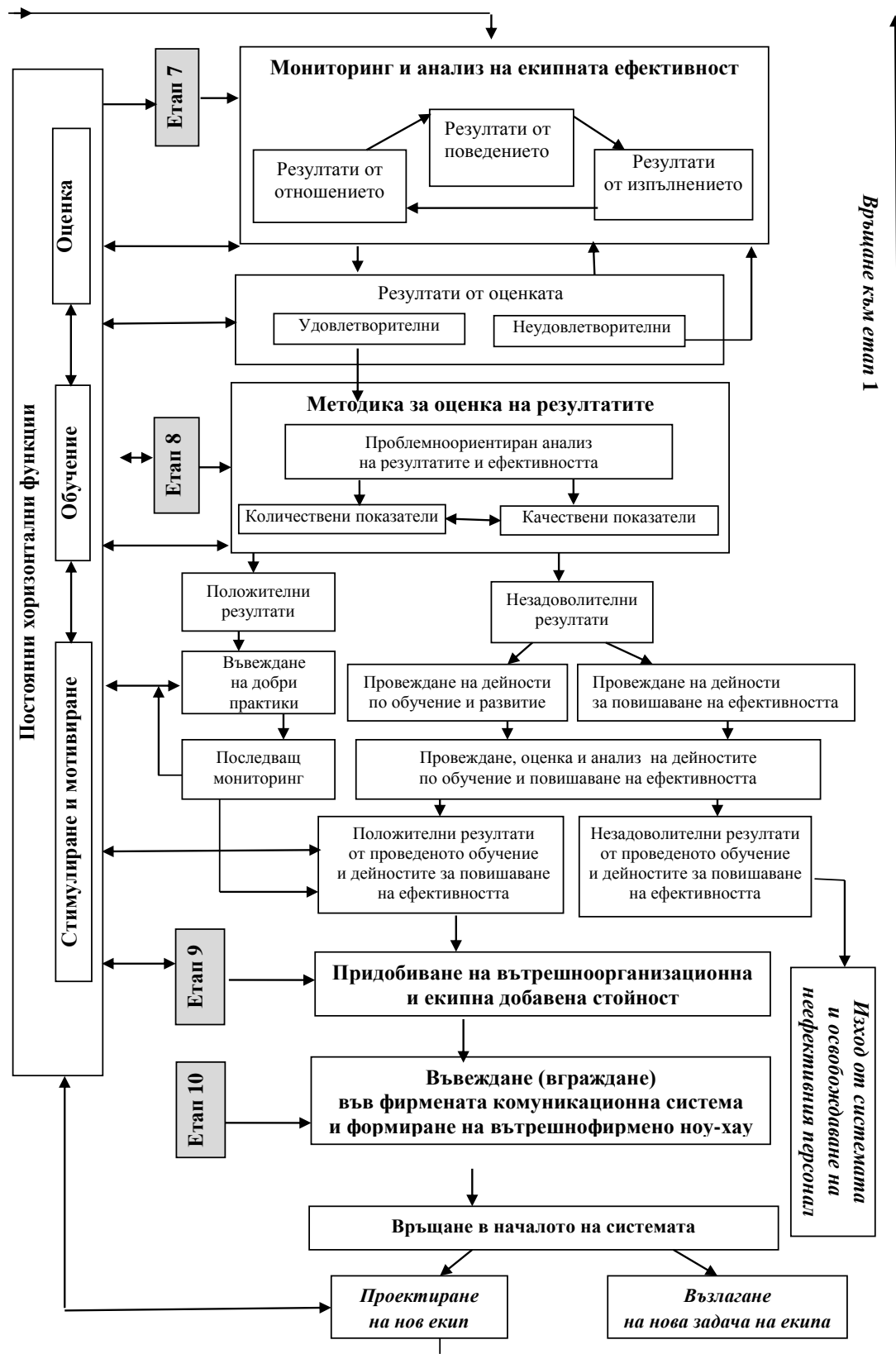
Втори етап: Мониторинг и оценка на организационната среда. Проучва се наличието на условия (предпоставки), които благоприятстват подготовката и прилагането на екипната форма на организация на труда. Прави се задълбочена оценка на условията (икономически, организационни, технико-технологични и психофизиологически) и факторите („твърди“ и „меки“), значими при решаването на методическите проблеми относно формирането на екипа. Разработва се стратегия за действие.

Трети етап: Вземане на решение за сформиране на екип/и. Въз основа на задълбочен анализ на информацията от предходните два етапа се доказва (или

отхвърля) и обосновава наличието на необходимите условия (предпоставки) за сформирание на екипа/ите. След положителна оценка се пристъпва към разработване на проект на нова организация на труда.

Фигура 3а. Обобщен концептуален модел за прилагане и усъвършенстване на екипния подход в предприятието (част 1)

Фигура 3б. Обобщен концептуален модел за прилагане и усъвършенстване на екипния подход в предприятието (част 2)

Четвърти етап: Избор на вид на екипа и продължителност на функциониране. Прави се избор на най-подходящата екипна форма в зависимост от целта за възлагане; средствата за нейното постигане; условията и ситуациите за формиране на екип. Вземат се решения относно: равнище на разделение на труда в екипа, права за вземане на решения, механизъм за координация, организационни граници, неформални структури и критерии за оценка на организационната ефективност. При установяване наличие на необходимите условия и предпоставки за създаване на екипа, се пристъпва към сформирание на група, която ще проектира екипната организация на труда.

Пети етап: Сформирание на група, която ще се ангажира с проектирането на екипна организация на труда. Попълва се съставът на проектната група – методически добре подготвени специалисти в областта на трудовите отношения и организацията на труда. Могат да се използват добри практики от други предприятия или услугите на консултантски фирми. След сформирание на групата, решението се утвърждава със заповед на мениджъра на предприятието.

Шести етап: Проектиране на екипна организация на труда. Очертават се основните параметри за изграждане и последващо функциониране на екипните формирания. Проектира се екипната среда и се извършват подготвителни дейности. Конструира се структурата на екипа от гледна точка на: големина, състав и роли в екипа; статус на екипа (ранг на лидерите на екипа, самостоятелност на екипа, подход за определяне режима на работа, норми за работа, договорни параметри с ръководството и др.); възможности на екипа, подход на работа и мотивация на екипа; системи за вземане на решения и за оценка на постигнатите индивидуални и екипни резултати, система от показатели за преглед функционирането на екипа и неговия напредък. Групата за проектиране определя: екипните цели, изискванията към екипа, трудовите задачи и стандарти. Подготвя се и се провежда първата среща на екипа. Крайният резултат е въвеждане на екипната организация на труда.

Изпълнението на екипните задачи и реализирането на посочените дотук етапи и стъпки не са еднократен акт, а непрекъснат процес, който изисква създаване и поддържане на подходяща атмосфера и постоянни усъвършенствания в организацията и изпълнението на екипните задачи.

Седми етап: Мониторинг и анализ на екипната ефективност. Целта е идентифициране на факторите (формулираните цели, каналите за комуникация, наличие или липса на сътрудничество, начинът и скоростта на вземане на решения, атмосферата в екип, ниво на поносимост на критика, способност за

справяне с конфликти и др.), които имат съществено влияние върху постигнатите от екипа резултати и равнището на екипната ефективност. На оценка подлежат: резултатите от отношението, поведението и изпълнението.

Осми етап: Методика за оценка на резултатите. Извършва се проблемноориентиран анализ на резултатите от оценката на екипната ефективност. Идентифицират се подходящите измерители, начините на измерване и лицата, които ще участват в проследяването. Осъществява се управление на измервателния и оценъчния процес. При анализа са възможни: положителни резултати – пристъпва се към периодичен мониторинг и въвеждане на добри практики, и незадоволителни резултати – провеждат се дейности по обучение и развитие на лицата. След приключване на обучението се прави оценка на неговата ефективност. При незадоволителни резултати от обучението проблемните членове на екипа се освобождават, при положителни резултати – се преминава към дейностите по стимулиране на работата в екип.

Девети етап: Придобиване на вътрешноорганизационна и екипна добавена стойност. Осъществяването на всички дейности, изпълващи съдържанието на отделните етапи в разработения модел за прилагане и усъвършенстване на екипния подход, съдейства за повишаване на ефективността на предприятието като цяло и придобиване на вътрешноорганизационна и екипна добавена стойност.

Десети етап: Въвеждане (вграждане) във фирмената комуникационна система и формиране на вътрешнофирмено ноу-хау. Вграждането на екипната добавена стойност във вътрешната комуникационна система се прави с цел реализиране на конкурентни предимства на база синергични ефекти от съчетаване работата в екип и резултатите от нея с общата система на организация на трудовите процеси и резултатите на предприятието като цяло.

Стимулирането на екипа е част от цялостния процес по управление на персонала и има важно значение за повишаване на резултатите от екипната и общофирмената работа. Изграждането на ефективна система за стимулиране ще доведе до повишаване удовлетвореността на потребителите (количество и качество на продукта, разходи и време за производство на продукта), удовлетвореността на членовете на екипа (нови знания и умения, повишено доверие, подобрена комуникация) и способността на екипа да работи ефективно и в бъдеще.

Предложеният обобщен модел за въвеждане и ефективно приложение на екипния подход в предприятието е опит да се разкрият многостранните и

взаимнообусловени връзки между основните фактори, които влияят върху екипната работа, в подкрепа вземането на обосновани управленски решения.

Обобщения и изводи от трета глава

1. Резултатите от проведеното проучване доказват, че ефективното прилагане и използване на екипния подход зависи от наличието на специфични условия и предпоставки в изследваните предприятия. Тяхното присъствие се изразява в изграждането на позитивна организационна култура и подходяща работна среда в предприятието, наличие на функционираща система за управление на човешките ресурси и рационализиране на системата за обучение и развитие.

2. Усъвършенстването на механизмите за подкрепа от неправителствени и браншови организации, механизмите за ефективен диалог между образователните институции и обувните предприятия, както и познаването и прилагането на принципите за социално отговорно поведение на организациите от обувния сектор ще съдейства за разрешаване на основните проблеми, породени от неопределеността на външната среда и ще доведе до подобряване на възможностите на предприятията за въвеждане на екипна работа.

3. Определящо място за подобряване на екипната работа заема развитието на науката, свързана с управлението на човешките ресурси, а така също и модерни практики на компании от развитите страни. Те могат да съдействат за формирането на екипи, оползотворяващи пълноценно потенциала от знания, умения и инициативи на своите членове.

4. Внедряването на съвременни подходи в управлението на човешките ресурси е необходимо условие за трансформация на разбиранията за ефективно управление на хората в предприятията. Това ще способства за извършване на промени в работната среда, отношенията и процесите, което ще обогати живота на служителите и ще насочи техните усилия към повишаване на производителността, а от там и до подобряване на съвместната (екипната) им работа.

5. Прилагането на обобщения модел за въвеждане и използване на екипния подход ще способства за формиране на цялостен поглед върху възможностите и структурната локализация на приложение на една от най-гъвкавите форми на организация на трудовите процеси – екипната форма. На тази база проектирането, формирането, развитието и поддържането на високо продуктивни и постигащи резултати екипни структури може да се разглежда като източник за генериране на устойчиви ползи и добавена стойност за предприятието.

Заклучение

В заключението са представени обобщения и изводи от осъщественото теоретично и емпирично проучване по темата на дисертационния труд и са формулирани конкретни препоръки към индустриалните предприятия.

В резултат от направените изследвания в дисертационния труд се достига до следните изводи и **обобщения**:

Първо, формирането на екипи в предприятията изисква целенасочени управленски решения и осъществяването на взаимосвързани и последователни дейности. Това предопределя анализ на степента на познаване от страна на мениджърите на същността и основните характеристики на екипната организация на труда, което ще им послужи като основа за изграждането на високоефективни, постигащи резултати и даващи конкурентни предимства екипи.

Второ, създаването на екипи в предприятията търпи влиянието на редица външни и вътрешни фактори. Това изисква тяхното познаване и изследване, което ще допринесе за подобряване на възможностите за организиране и развитие на екипната работа в предприятията.

Трето, осигуряването на среда за успешно прилагане и последващо пълноценно използване на екипния подход за организация на труда изисква в центъра на фирмената философия и култура да бъдат насърчаване на сътрудничеството, въвличане в управлението на предприятието, своевременно информизиране за всички значими аспекти от дейността, включително социални измерения и иновационни промени.

Четвърто, успешната работа в екип изисква спазване на установените основни принципи относно формиране, избор на система за мотивиране и възнаграждение, изграждане на ефективна комуникационна система и периодично оценяване на екипната работа, като същевременно налага търсенето на индивидуален подход при трансформирането на идейния поглед и обективната необходимост в работещи бизнес решения с източник – специфични характеристики на човешкия фактор, използвани в атрактивни организационни форми на проявление на техните знания, умения и компетентности.

Пето, екипният подход е гъвкава и адаптивна форма на организация на труда в предприятията, който създава възможност за максимално използване на способностите и уменията на персонала за постигане на по-висока мотивация при изпълнените на поставените задачи и съпричастност към организацията, а от тук и до повишаване на производителността.

Резултатите потвърждават изследователската теза, че в процеса на изграждане на екипи възникват редица проблеми, което изисква гъвкави решения в областта на тяхното формиране и подходящи условия за тяхното развитие. Препоръките, които се извеждат са със следната насоченост:

- Поддържане на безопасна, здравословна и щастлива работна среда, позволяваща служителите да се чувстват уютно и да бъдат мотивирани за постигане на поставените пред екипа задачи;
- Непрекъснато насърчаване на взаимното доверие и уважение между служителите и с ръководството;
- Създаване на открита комуникация и насърчаване членовете на екипите да говорят открито, да споделят идеи, да правят предложения и да изразяват мнението си;
- Разпределяне на ролите и отговорностите по начин, позволяващ ясно разбиране от всеки на ролите и отговорностите си;
- Похвали и признаване на целия екип за добре свършена работа;
- Разбиране от всеки член на екипа на механизмите за разрешаване на конфликти в хода на изпълнението на екипната задача;
- Създаване на усещане, че участниците в екипа са неразделна част от нещо важно, че са значими;
- Предоставяне на възможност за организиране на редовни екипни срещи за проверяване на напредъка към изпълнението на екипните цели.

Получените резултати са следствие от решаването на поставените в дисертационния труд задачи, като са изследвани възможностите за прилагане на екипен подход в индустриалните предприятия от група 15.2 „Производство на обувки” и са формулирани конкретни насоки, създаващи възможности за подобряване на неговото развитие.

За индустриалните предприятия настоящите резултати ще бъдат по-значими и ще носят по-висока ползност, ако допълнително бъде разработен инструментариум за измерване ефективността на екипите и се обвърже с възможностите за подобряване на ефективността на индустриалните предприятия. Би било важно и полезно за практиката изследването на екипния подход да се насочи към сравняване на неговото прилагане в няколко отрасли и в различни размерни групи предприятия.

IV. СПРАВКА НА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСНИ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Допълнено е теоретичното познание относно възприемането, прилагането и усъвършенстването на екипния подход в индустриалните предприятия, като са изведени и обогатени дефиниции на понятията „екип“ и „екипен подход“, и конструирана съвкупност от ключови фактори, влияещи върху въвеждането и ефективното използване на екипния подход в индустриалните предприятия, при отчитане на тематичната насоченост на факторите, обхвата им на възникване/действие и входно-изходните параметри на функциониране на екипите.

2. Разработена е методика за анализ и оценка на възможностите за въвеждане на екипния подход и за последващо функциониране на екипите в индустриалните предприятия. Методиката е апробирана. Идентифицирани са факторите, влияещи върху въвеждането и прилагането на екипния подход, и съответните съпътстващи този процес проблеми.

3. Идентифицирани са условия и предпоставки за стимулиране въвеждането на екипния подход в индустриалните предприятия, на база тематични области и съобразяване със съдържателните аспекти на дейностите през отделните етапи на развитие на екипите.

4. Разработен е обобщен концептуален модел за прилагане и усъвършенстване на екипния подход в предприятието, който отчита динамиката *на* и взаимодействието *между* факторите, значими за постигане на желаните екипни резултати. Акцентът е поставен върху факторите, които влияят върху процеса на подготовка, въвеждане и функциониране на екипите, както и върху възможностите за интегриране на добрите практики от прилагането на екипния подход в организационно-управленската система на индустриалните предприятия.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Монографии – глава от колективна монография (1):

1. **Kostadinova, N.** (2019). Factors for Improving the Organisation of Teamwork. *Monographic almanac: Economics and management: PhD students' start-up scientific research.* Veliko Tarnovo: Faber, pp. 216-229, ISBN 978-619-00-0948-1.

Студии (1):

1. Пантелеева, И., Варамезов, Л., **Костадинова, Н.** (2018). Иновации и интелектуална собственост – състояние и влияние върху фирменото развитие. *Алманах научни изследвания: Икономически растеж в променяща се икономика – реалност, прогнози, стратегии за развитие.* СА „Д. А. Ценов”, Свищов: АИ Ценов, т. 25, ч. I, 124-156, ISSN 1312-3815.

Статии (2):

1. **Костадинова, Н.** (2018). Източници на стрес на работното място и последици от въздействието му върху екипите и предприятията. *Годишен алманах научни изследвания на докторанти.* СА „Д. А. Ценов”, Свищов: АИ Ценов, т. XI, кн. 14, 434-447, ISSN 1313-6542.
2. **Костадинова, Н.** (2017). Екипите в предприятията – същност и формиране. *Годишен алманах научни изследвания на докторанти.* СА „Д. А. Ценов”, Свищов: АИ Ценов, т. X, кн. 13, 628-642, ISSN 1313-6542.

Научни доклади (2):

1. **Костадинова, Н.** (2018). Мерки за ограничаване на стреса при работа в екип. *Сборник доклади от международна научно-практическа конференция „Възможности за развитие на бизнеса – икономически, управленски и социални измерения”.* СА „Д. А. „Ценов”, 30 ноември 2018 г., Свищов: АИ Ценов, т. I, 578-584, ISBN 978-954-23-1702-9.
2. **Костадинова, Н.** (2017). Предимствата на екипите за подобряване на ефективността на организациите. *Сборник доклади от научно-практическа конференция с международно участие „Финансово-икономическа интеграция на България в ЕС за 10 години членство – предизвикателства и перспективи”.* СА „Д. А. „Ценов”, 9-10 ноември 2017 г., Свищов: АИ Ценов, 298-302, ISBN 978-954-23-1378-6.

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

от Нина Валериева Костадинова-Вачкова

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователната и научна степен „доктор” по докторска програма „Икономика и управление” (Индустрия) декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема „Екипният подход в индустриалните предприятия” са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.

2. Представената от автора информация, във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др. съответства на обективната истина.

3. Резултатите, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографията.

Декларатор: .....

гр. Свищов

/Н. Костадинова-Вачкова/